

- **שם המחקר:** מציאות משותפת תחת איום: החוויה של אנשי צוות ואנשים מזדקנים עם מוגבלות שכלית התפתחותית בימי קורונה.
- **שנה:** 2023
- **סוג מחקר:** מחקר
- **מס' קטלוגי:** 890-332-2020
- **שמות החוקרים:** פרופ' יעקב בכנר, פרופ' טובה בנד וינטרשטיין וד"ר אלון זמיר.
- **רשות המחקר:** מרכז מינרבה לחקר אוכלוסיות מודרות בזיקנה אוניברסיטת חיפה.

תקציר מנהלים

מחקר זה נערך בסיוע מענק מקרן שלם.

תמצית

מטרת המחקר: לתאר ולנתח את החוויה המשותפת של הדיירים והצוות במסגרות הדיור החוץ ביתיות לאנשים מזדקנים עם מש"ה, תוך השוואה בין הדיור התומך לדיור בקהילה.

שיטה: מחקר איכותני זה נערך בשלהי ולאחר תקופת הקורונה (הגל הרביעי והגל החמישי ו"החזרה לשגרה"). במסגרתו ראינו בראיונות עומק 16 אנשים עם מש"ה (קלה עד בינונית) מזדקנים המתגוררים בדיור חוץ ביתי (8 מהדיור בקהילה ו-8 מהדיור התומך), ו-17 אנשי טיפול שונים העובדים במסגרות הדיור החוץ ביתי הללו (9 מהדיור בקהילה ו-8 מהדיור התומך) - סה"כ 33 ראיונות.

ממצאים: מניתוח הראיונות עלו שלוש תמות מרכזיות: א. כל מה שידענו לא היה רלוונטי כבר: הקורונה כשחקן חדש במסגרות הדיור לאנשים מזדקנים עם מש"ה. ב. "זה היה דיני נפשות ממש, החיים שלהם בידיים שלי": התארגנות הצוות המטפל במסגרות דיור חוץ ביתי לאנשים מזדקנים עם מש"ה. ג. "אני חושב שאנחנו הרבה יותר חכמים. בדיעבד, הייתי עושה דברים אחרת...": תובנות מהקורונה כמקרה בוחן (case in point).

ממצאי המחקר עולים יתרונותיו של הדיור הכוללני (דיור תומך) בהשוואה לדיור בקהילה לאנשים מזדקנים עם מש"ה, בהתמודדות עם מצבי חרום הדורשים שהות ארוכה במסגרות הדיור. מסקנות: יש צורך לפתח תוכניות התערבות מותאמות למצבי חרום בדיור החוץ ביתי, בהתייחס לאופי המסגרת, שלב הזקנה, ורמת התפקוד של אנשים עם מש"ה.

תוצר: מדריך מעשי ל-"מצבי חרום" המצריכים שהות ממושכת במסגרת הדיור לאנשים מזדקנים עם מוגבלות שכלית התפתחותית.

רקע

התפרצות מגפת הקורונה, מגיפה כלל עולמית מאיימת, מהווה אירוע איום ואסון ומשליכה על היבטים שונים של חיי היומיום והטיפול באנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (להלן: מש"ה) בכלל ובפרט אלו בתהליך הזדקנות. אנשים מזדקנים עם מש"ה הם 'קבוצת סיכון' לתחלואה קשה בקורונה עקב גילם המתקדם והימצאותם של מחלות רקע בשכיחות גבוהה יותר ביחס לאוכלוסייה הכללית. בנוסף, אנשים מבוגרים עם מש"ה מתגוררים לעיתים קרובות במסגרות דיור חוץ ביתי (כמו, דיור בקהילה ודיור תומך) שבהם הסיכון להעברת נגיפים גבוה יותר. מציאות זו

הובילה לכך שהתחלואה והתמותה מהקורונה היו גבוהים משמעותית בקרב אנשים עם מש"ה בהשוואה לאוכלוסייה הכללית.

בנוסף, אנשים עם מש"ה נמצאים בסיכון מוגבר לפתח תסמינים נפשים והתנהגותיים שונים בעת מצבי איום ודחק. כגון: חרדה קשה, דיכאון, קשיי שינה, מחשבות טורדניות, תסמינים פסיכו-סומטיים, פרצי זעם, תוקפנות, ושינויי התנהגות. המצוקה הנפשית הרבה המתלווה למצבי האיום נעוצה ב: מעגלי תמיכה חברתיים דלים של אנשים עם מש"ה, קשיי הסתגלות לשינויים, יכולת שפתית דלה המקשה על זיהוי מצבים של לחץ ומצוקה, חוסר הבנה של הסיטואציה המאיימת וההתנהגות המצופה בגינה.

שיטת המחקר

מטרת המחקר: לתאר ולנתח את החוויה המשותפת של הדיירים והצוות במסגרות הדיור החוץ ביתיות לאנשים מזדקנים עם מש"ה, תוך השוואה בין הדיור התומך לדיור בקהילה. חשיבות המחקר בכך שהוא מאיר נקודות חולשה וחוזקה באיכות החיים והטיפול באוכלוסייה מוחלשת, מודרת וחסרת ישע, כמו גם נקודות עיוורות של הצוותים המטפלים ביחסם היומיומי אל הדיירים במסגרת דיור שונות. זיהוי והמשגת היבטים אלה במציאות של הדיירים והצוות המטפל במסגרות בתקופת הקורונה הוא בעל השלכות לגבי המדיניות והפרקטיקה הנוגעים לאוכלוסיית המחקר בתנאי החירום האקטואליים case in point במצבי חירום בכלל.

שיטה: מחקר זה נערך בשלהי ולאחר תקופת הקורונה (הגל הרביעי והגל החמישי ו"החזרה לשגרה"). במסגרת המחקר רואינו בראיונות עומק 16 אנשים עם מש"ה (קלה עד בינונית) מזדקנים המתגוררים בדיור חוץ ביתי (8 מהדיור בקהילה ו-8 מהדיור התומך), ו-17 אנשי טיפול שונים העובדים במסגרות הדיור החוץ ביתי הללו (9 מהדיור בקהילה ו-8 מהדיור התומך) - סה"כ 33 ראיונות. המדגם כלל 16 אנשים עם מש"ה מזדקנים (גיל 50+) המתגוררים בדיור חוץ-ביתי (8 בדיור בקהילה, ו-8 בדיור תומך). בנוסף, נדגמו 17 אנשי צוות אלה (מדריכים, רכזים ומנהלי מסגרות דיור) העובדים במסגרות דיור אלה (9 בדיור בקהילה, ו-8 בדיור תומך). סך הכול המדגם כלל 33 מראיינים בהתאם לעקרון הרוויה התיאורטית.

ממצאים עיקריים ודיון

המציאות המשותפת תחת "איום הקורונה" של הדיירים המזדקנים עם מש"ה והצוות המטפל בדיור החוץ ביתי מושתת על שלושה ממדים עיקריים שיש ביניהם יחסי גומלין: אתגרי הטיפול הנובעים מהמוגבלות; תהליך ההזדקנות המוקדמת של האנשים עם מש"ה ומאפייני המסגרת המטפלת (דיור בקהילה בהשוואה לדיור תומך). ממדים אלו במפגשם עם הקורונה, שהיא בבחינת שחקן חדש ולא צפוי, יצרו מציאות חיים חדשה בדיור החוץ-ביתי- "חיים תחת איום". מציאות חיים ייחודית זו מובנית באמצעות שלוש תמות שמתארות, מארגנות ומנתחות את החוויה ומשמעותה.

התמה הראשונה, "כל מה שידענו לא היה רלוונטי כבר": הקורונה כשחקן חדש במסגרות הדיור לאנשים מזדקנים עם מש"ה. ראשיתה של תמה זו בהצגת חיי היומיום במסגרות הדיור השונות על רצף הזמן הכרונולוגי תוך שרטוט שלוש נקודות מפנה (תת תמות) מרכזיות: התפרצות מגפת הקורונה; שגרת חיים חדשה תחת איום הקורונה ו-חזרה לשגרה לאחר הקורונה.

בהמשכה, תמה זו מתארת את מציאות החיים היומיומית בתקופת הקורונה בדיור החוץ ביתי בהקשר לשתי סוגיות מרכזיות: א. השוואה באופי שגרת החיים בדיור בתקופת הקורונה בין דיור בקהילה לדיור תומך; ו-ב. שימור קשר עם המשפחות בתקופת הקורונה בדיור החוץ ביתי.

התמה השנייה, "זה היה דיני נפשות ממש, החיים שלהם בידיים שלי": התארגנות הצוות המטפל במסגרות דיור חוץ ביתי לאנשים מזדקנים עם מש"ה. חלקה הראשון של תמה זו מציג כיצד הקורונה עיצבה את אופי העבודה היומיומי של הצוות המטפל במסגרות הדיור השונות. בהקשר לשני אתגרים אישיים-מקצועיים מרכזיים: א. הקורונה כמחייבת מעבר לשגרת ניקיון מחמירה ו-ב. הקורונה כמחייבת צמצום מגע עם ה"עולם החיצוני". חלקה השני של התמה, עוסק בחשיבות המכרעת של הגיבוש והתמיכה ההדדית בין אנשי הצוות הטיפולי במסגרות הדיור השונות. תוך בחינת חווית התמיכה הצוותית בדיור בקהילה בהשוואה לדיור תומך.

התמה השלישית, "אני חושב שאנחנו הרבה יותר חכמים. בדיעבד, הייתי עושה דברים אחרת...": תובנות מהקורונה כמקרה בוחן (case in point). תמה זו עוסקת במגפת הקורונה כמקרה בוחן למצבי חירום שבהם נדרשת שהייה במרחב מצומצם בהקשר לאוכלוסייה בסיכון מירבי. חלקה הראשון של התמה מתמקד באתגרים לתווך את מציאות החיים המאיימת לדיירים המזדקנים עם מש"ה. חלקה השני של התמה, בנוי כטבלה המסכמת את שלל הדגשים, ההצעות והתובנות שעלו בראיונות עם הדיירים המזדקנים עם מש"ה והצוות המטפל כיצד להתמודד עם אירועי משבר המצריכים שעות ממושכות במסגרות הדיור. חלקה האחרון בנוי כ-"מדריך מעשי מומלץ להתמודדות עם הפן הרגשי של "מצבי חירום" המצריכים שהות ממושכת במסגרת דיור לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית".

מסקנות

מצבי איום הם על פי רוב אקוטניים וקצובים בזמן. בשונה, מגפת הקורונה מהווה המצב מתמשך ודינמי הדורש הסתגלות למציאות חיים חדשה, הכוללת שינויים תדירים בהנחיות ובהתייחסות לאיום. סוג זה של מציאות חיים אינו מתועד באופן נרחב בספרות. קיים חסר בקווים מנחים מבוססי ראיות להתוויית מדיניות ופרקטיקה במסגרות דיור לאנשים עם מש"ה ובפרט עם דיירים מזדקנים עם מש"ה המצויים בסיכון גבוה ותחת איום חמור. מחקר זה ביקש ללמוד הקורונה בבחינת מקרה בוחן case in point שעשוי להעשיר את הידע בכל הנוגע להתמודדות עם מצבי חירום של מסגרות דיור לאנשים עם מש"ה בגיל זקנה. הידע שנאסף במסגרת המחקר יאפשר לפתח קווים מנחים לפרקטיקה ומדיניות במסגרות דיור לאנשים עם מש"ה לגבי ההתנהלות עם דיירים מזדקנים, תוך התייחסות לדיירים, אנשי צוות והאינטראקציה ביניהם. התוצר של המחקר כולל **מדריך הכנה לחירום** הכולל כלים ארגוניים שונים שיסייעו למסגרות הדיור השונות להתמודד עם מצבי חירום. תוצר זה יעמוד לרשות כלל העוסקים בתחום באופן מקוון.

ממצאי המחקר מציגים את יתרונותיו של הדיור הכוללני (דיור תומך) בהשוואה לדיור בקהילה לאנשים מזדקנים עם מש"ה, בהתמודדות עם מצבי חירום הדורשים שהות ארוכה במסגרות הדיור. ממצא חדשני זה מציב סימני שאלה בהתייחס למגמה הרווחת בישראל ובעולם של סגירת מסגרות דיור תומך והעדפה להשמה של אנשים עם מש"ה בכל הגילאים במסגרות בקהילה ("אל-מיסוד"). ממצא זה מקבל משנה חשיבות לדוגמא, לאור "משבר האקלים" הנמצא בעיצומו בישראל ובעולם. התחזיות מדברות (מתוך אתר "חיים וסביבה") על עלייה צפויה של כ-2-3 מעלות בטמפרטורות המקסימום היומיות הממוצעות עד 2048 בישראל (25 שנה מפרסום מחקר זה). תרחיש עתידי פסימי, חוזה 12 חודשים בשנה עם עומס חום משמעותי בישראל, ומתוכם שמונה חודשים עם עומס חום קיצוני שיהפוך את ההות בחוץ לבלתי נסבלות. באשר לאנשים מזדקנים, כאוכלוסייה המושפעת יותר ממצב האוויר

הקיצוני, ההתחממות הגלובלית צפויה להיות אירוע חרום-מתמשך שיחייב שהות ארוכה במסגרות הדיור. כך שלאור התחזיות העתידיות הקודרות היתרונות של הדיור התומך כמסגרת כוללנית עשויות להתעצם.

המלצות למחקרי המשך

מגבלות המחקר

א. זרמים שונים בחברה היהודית: בשל גודל המדגם לא ניתן היה להעמיק ולהבין תהליכים בהתייחס לזרמים השונים המאפיינים את החברה היהודית בישראל. יש להניח שקיימים הבדלים בין קבוצות אוכלוסייה השונות בהתמודדות עם מגפת הקורונה (חילונים, דתיים, חרדים, ערבים). ב. רמת הניידות של הדיירים עם מש"ה: בשל גודל המדגם לא היה ניתן להעמיק ולהבין תהליכים וחוויות בהתייחס לרמות ניידות שונות של הדיירים עם מש"ה כולל הסיעודיים. יש להניח שקיימים הבדלים הנובעים מרמת הניידות בהתמודדות עם מגפת הקורונה ג. הקושי בגיוס מרואיינים עם מש"ה: פניות רבות נענו בשלילה על ידי אנשים מזדקנים עם מש"ה ומשפחותיהם שסירבו להשתתף במחקר. התנגדות זאת נבעה לעיתים מחשש שמה העיסוק בקורונה יעורר חרדה. ד. מחקר רטרוספקטיבי: מרבית הראיונות עם הדיירים המזדקנים עם מש"ה התקיימו לאחר חלוף הקורונה. יתכן שנקודת המבט הרטרוספקטיבית המלווה בשכחה השפיעה על הממצאים.

המלצות למחקרי המשך

מחקר זה מרחיב את הידע הקיים אודות התמודדות עם אירועי חרום במסגרות דיור חוץ ביתי לאנשים מזדקנים עם מש"ה, עבור הדיירים ועבור הצוות. על מנת להעמיק את ההבנה ביחס לתופעת התמודדות עם אירועי חרום, יש לשקול לשלב בעתיד גם בחינת התופעה מההיבט הכמותי שלה כגון עומס טיפול, ממדי דחק, מחויבות משפחתית וכדומה.

במחקר עתידי יש לשקול לכלול במחקר אנשים עם מש"ה ברמות תפקוד נמוכה יותר. כך ניתן יהיה להעמיק בחקר התופעה ולהציג את החוויה הייחודית של התמודדות עם מצבי חרום בהתייחס לרמת התפקוד של הדיירים עם מש"ה.

בנוסף, אנו ממליצים על עריכת מחקר המשך הבוחן התמודדות עם מצבי חרום בדיור חוץ ביתי לאנשים עם מש"ה בהתייחס לזרמים השונים המאפיינים את החברה הישראלית. יש להניח שקיימים הבדלים באופי החוויה והמשאבים קבוצות אוכלוסייה השונות בהתמודדות עם מגפת הקורונה (חילונים, דתיים, חרדים, ערבים). יש לשקול לכלול במחקר אנשים עם מש"ה ברמות תפקוד נמוכה יותר. כך ניתן יהיה להעמיק בחקר התופעה ולהציג את החוויה הייחודית של התמודדות עם מצבי חרום בהתייחס לרמת התפקוד של הדיירים עם מש"ה. לבסוף, ראוי וחיוני לבצע מחקר המשך שבוחן את ההשפעה ארוכת הטווח של מגפת הקורונה על מסגרות הדיור בטווח העתיד הבינוני (לדוגמא: 5 שנים מחלוף מגפת הקורונה).

• [לפריט המלא](#)

• [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)

• [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)